

УДК: 274/278:323.1:323.272(477) “1991/2018”

Тетяна Грушева

Протестантизм у контексті політичних реалій сучасної України

Досліджується реакція пізніх протестантів (свангельських християн-баптистів, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня) на політичні процеси в сучасній Україні. Розглядаються причини зміни їхніх поглядів на суспільство і державу. Переслідування віруючих часів державного атеїзму в СРСР призвело до відсторонення протестантів від суспільного життя країни. Це спричинило неактивність в політичних процесах у перші роки після проголошення незалежності України. Помаранчева революція активізувала політичне життя в країні. Протестантські громади не стали виключенням; віруючі проявили свою громадянську позицію. Автор вивчає ставлення церков до Революції Гідності та війни на сході України і стверджує, що в новітній період української історії відбувається становлення громадянської та національної ідентичності пізніх протестантів. Схарактеризувати політичні погляди сучасних протестантів можна так: підтримка вектора на євроінтеграцію та демократичні принципи, усвідомлення необхідності надання допомоги для посилення безпеки країни.

Ключові слова: пізній протестантизм, громадянське суспільство, Революція Гідності, війна

Tetyana Grusheva

Protestantism in the context of political realities of modern Ukraine

The reaction of late Protestants (Evangelical Christian Baptists, Pentecostals and Seventh-day Adventists) to political processes in modern Ukraine are examined. The reasons for changing their views on society and the state are considered. The persecution of believers in the times of state atheism in the USSR has led to the absence of Protestants in the public life of the country. This has led to inactivity in political processes in the first years after the proclamation of Ukraine's independence. The Orange Revolution has intensified political life in the country. Protestant communities did not become an exception; believers have shown their civic position. The author examines the position of the churches about the Revolution of Dignity and War in the east of Ukraine and states that in

the modern period of Ukrainian history the formation of the civic and national identity of the late Protestants is taking place. The political views of contemporary Protestants can be characterized by the following theses: support of the vector for European integration and democratic principles, awareness of the need to provide assistance in strengthening the security of the country.

Keywords: late Protestantism, civil society, Revolution of Dignity, war

Вивчення питань сучасної історії традиційних конфесій викликане необхідністю залучення до обігу нових джерел, наукового висвітлення сторінок історії традиційних церков та дає можливість аналізу поведінки віруючих у складних умовах. У зв'язку із очевидною трансформацією поглядів українських протестантів на державу та суспільство міжконфесійні взаємини, що є характерними для духовної сфери країни, також зазнали змін. Визначення особливостей релігійного клімату країни має практичне значення, і наближає до вирішення проблеми співіснування світоглядних орієнтацій в умовах багатоконфесійності українського суспільства та релігійної свободи. Мета даної статті полягає у спробі показати трансформацію суспільної позиції українських протестантів на тлі політичних змін.

Актуальність теми підтверджує науковий та громадський інтерес до проблем участі віруючих у політичних перегонах, революційних подіях, волонтерському русі, капеланській службі у Збройних Силах України тощо. Наукові розвідки сучасних українських істориків і філософів (Віктор Єленський, Роман Соловій, Людмила Филипович), журналістів (статті Анастасії Руденко “Чи існують на війні атеїсти?” для щоденної всеукраїнської газети “День”, Маргарити Тулуп “Капелан Дмитро Поворотний: Свята Русь лише в душі. Інше – сурогат СРСР” для “Української правди. Життя”) об'єднують спільний знаменник: спроба об'єктивного аналізу залучення релігійного чинника до політичних реалій України. Суспільний інтерес до ролі протестантів у житті країни було посилено ювілейними заходами: у минулому році світ відзначав 500-річчя Реформації, яка докорінно змінила європейський історичний вектор. У нашій

4.3. Церква у контексті політичних реалій

країні такі заходи були передбачені Указом Президента “Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації”.

Можна погодитися з думкою Л. Филипович про те, що християнство тільки тоді долучалося до етноідентифікаційних процесів, коли опиралося на національно-орієнтовану політичну владу. Якщо такої єдності не було, то втрачалась і незалежність церкви, а отже, наставала національна руїна [1, с. 47]. Неоднозначно склалася доля пізніх протестантів у нашій країні. Потужний вплив на світогляд віруючих мав радянський період з пріоритетною атеїстичною ідеологією. Зробимо стислий ретроспективний аналіз цього впливу.

Роль релігійно-морального чинника в радянському суспільстві була нівельована. Партійне керівництво проголосило курс на безбожжя, що призвело до втручання в релігійне життя. А це, своєю чергою, деформувало церкву. У її діяльність привносилися нетипові для конфесій та далекі від християнського духу завдання, і навпаки – за часів існування в країні державного атеїзму під заборонаю опинилося соціальне служіння, що є однією з основних функцій церкви. Усе це повною мірою можна віднести і до протестантських громад, які держава оголосила сектантськими.

Конфліктна ситуація з державою призвела до зміни європейського вигляду протестантизму та появи нових життєвих позицій протестантів у радянській Україні (відмінності між соціально-економічною позицією українських віруючих та кальвінізму, що досліджував Макс Вебер, виділяючи зв'язок капіталістичної ментальності з духом протестантизму).

Якщо підприємницьку активність протестантів влада в державі із пануючою плановою економікою приборкала, то зробити з віруючих слухняну когорту не вдалося. Вони на загал висловлювали космополітичні погляди та підтримали гасла влади (це було зроблено офіційно на з'їздах, де підтверджено лояльне відношення до радянської держави євангельськими християнами, баптистами, християнами євангельської віри та представниками інших напрям-

ків). Протестантські лідери орієнтували єдиновірців на мирне існування в радянській державі. Так, у 1924 р. в м. Одеса відбулася Перша одеська губернська нарада християн євангельської віри, у протоколі якої визначалися питання про відношення до держави: “Щиро ставитися до Радянської влади й всіляко підтримувати її на підставі слова Божія: не з страху, але по чистій совісті” [2, арк. 49]. Та покора владі не означала активної участі в громадському житті країни. Значна частина протестантів називала політику гріховною справою, вважала себе аполітичними, виступала проти “людини соціальної”.

У регіонах, де не проводилася форсована атеїзація, спостерігається протилежна картина. Так, у Західній Україні в міжвоєнний період протестанти демонстрували соціальну активність і характеризувалися національним самовизначенням. У цей час створюється національний осередок – Союз українських євангельських християн-баптистів. Його організатори висловилися за оновлення культово-проповідницької роботи. Програма передбачала перехід баптистського братства до української мови, повернення до національних духовних традицій, введення елементів народної обрядовості [3, с. 244, 246].

Після Другої світової війни антирелігійна політика влади набирає обертів. Такі гоніння віруючі намагаються перенести мужньо, пояснюючи свою позицію однією із головних християнських ідей, яка стверджує, що “всяка влада від Бога”. Репресії сприймалися ними як доказ істинності дев’яти євангельських блаженств (або Заповідей блаженства, що були вимовлені Ісусом Христом у Нагірній Проповіді і представлені в Новому Заповіті). У восьмій та дев’ятій Заповідях йдеться, що “блаженні вигнані за правду, бо їхнє Царство Небесне”, “блаженні ви, як ганьбити та гнати вас будуть, і будуть облудно на вас наговорювати всяке слово лихе ради Мене. Радійте та веселіться, нагорода бо ваша велика на небесах! Бо так гнали й пророків, що були перед вами” (Матвія 5:3–12 і Луки 6:20–23) [4].

4.3. Церква у контексті політичних реалій

Отже, вплив більшовицької ідеології на духовний світ українців призвів до його деформації. Уже біля трьох десятиліть як релігія повернулася в життя українців, але криза духовної свідомості дуже помітна; значна частина населення України залишається релігійно індиферентною. У той же час сучасні історичні умови відкрили можливості для розвитку церкви та релігії, які стали суб'єктами політики і намагаються виконати важливі функції: зберегти і підтримати усталені в суспільстві цінності. Поступово відбувся процес адаптації церков до політичних реалій.

У сучасній Україні відбувається повернення до духовних ідеалів. Релігійна карта є такою, що дає кожній людині широкі можливості у виборі релігійних поглядів. Перебуваючи в новій ціннісній парадигмі, протестанти, у переважній більшості (Церква християн віри євангельської України, Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів, Українська Уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня) відповіли на демократичну державну позицію своєю толерантністю. Українські протестантські церкви налагоджують взаємини з макросередовищем, органічно інтегруються у суспільство епохи постмодерну.

Водночас зберігається доктринальна чистота протестантських напрямків. Релігійна мораль передбачає духовні ідеали, як чинник морального вдосконалення людини, а також відмінні від світського погляди на земне призначення особистості і спосіб життя. Суспільне покликання християн полягає в реалізації вимог правди і справедливості, а християнське виховання тлумачиться як плекання в людині головного почуття – почуття істини. Вироблені й принципи християнської педагогіки: любов, смирення, ненасильство, повага до гідності людини тощо. У зв'язку з цим можливі протиріччя з вимогами сучасності – індивідуалізації, комерціалізації життя, фемінізму тощо.

На початковому етапі самостійного існування України були створені сприятливі умови для діяльності протестантських церков. У позакультовому житті віруючі першочергове значення на-

дали звичайним християнським цінностям, а саме: місіонерство, філантропія (опікування лікарнями, будинками для літніх людей, сиротинцями, робота серед в'язнів, наркоманів), налагодження системи релігійної освіти тощо. Інші види діяльності в позацерковному контексті (участь у політичних процесах, економічне збагачення) віруючими громадянами традиційно вважалися другорядними. До них сучасні баптисти, п'ятидесятники й адвентисти сьомого дня відносилися стримано, хоча і не вважали гріховною справою. Таке ставлення залишається характерним для протестантів з часу дослідження їхньої етики Максом Вебером, котрий зазначив, що мирська протестантська аскеза з усією рішучістю відкидала безпосередню насолоду багатством і прагнула обмежити споживання, особливо коли воно набувало надмірного характеру [5, с. 369].

Поступово українські протестанти відмовилися від космополітичних поглядів. Вони продемонстрували важливість зв'язку з національною духовністю та історією. Їхня участь у політичному житті країни змінювалася з огляду на конкретні історичні обставини та соціокультурні умови в країні. Так, у перші роки після здобуття Україною незалежності протестанти були зосереджені на внутрішньогромадських справах. Відбувався процес виходу із підпілля, легалізації їх громад, завоювання авторитету в суспільстві, інституціоналізації, створення розгалужених організацій. Для реалізації перелічених напрямків роботи прагматизм протестантів виявився дуже корисним. Це був період, коли сфера зв'язків і взаємодії політики та протестантів була обмежена. Одна із причин цього – недовіра до держави після багаторічних переслідувань радянських часів.

Вважаємо об'єктивним висновок, зроблений українськими дослідниками в колективній монографії “Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України” (Київ, 2012 р.), про те, що церкви в Україні всередині власної референтної групи виконують потужну інтеграційну функцію, однак, жодна з них не має належного потенціалу, аби виконати роль

4.3. Церква у контексті політичних реалій

загальнонаціонального інтегратора... Для українських протестантів етнічний чинник й надалі залишатиметься іррелевантним [6, с. 268]. У той же час наголосимо, що Помаранчева революція та Революція Гідності призвели до певних трансформацій протестантського світу.

Небайдужість українських протестантів до подій, що були пов'язані з виборчою кампанією 2004 р., підсилювалася необхідністю вирішення соціально-політичних проблем країни. Найбільш активно себе проявили представники євангельських християн-баптистів та п'ятидесятники. Адвентисти сьомого дня мали більш помірковану позицію. На жаль, очевидним виявилось прагнення різних політичних сил опертися на релігійні осередки, що дуже часто призводило до спекуляцій на темі релігії. Поступово соціальні, соціокультурні, політичні шукання протестантів вийшли за межі задоволення духовних потреб, що є тотожним зі світовою тенденцією в протестантському русі.

Усі ми є свідками пристосування традиції до реалій сьогодення. Християнська етика також вимушено адаптується до цінностей соціокультурного світу та політичної дійсності. Пристосування до сучасних умов національного буття – одна із рис сьогоденного християнства. Припускаємо, що це пов'язано насамперед із тим, що більшість конфесій відповідально формує у своїх прихильників позитивне та шанобливе ставлення до країни, держави, влади, “малої Батьківщини” тощо [7, с. 265]. Це також стосується й протестантських напрямків. Вони у питаннях відношення віруючих до держави як Батьківщини, національних символів, Конституції та законів України підтримують незалежність країни, є консолідованими та демонструють повагу до єдності своєї держави.

Події 2013–2014 рр. в Україні виявилися випробуванням для всього суспільства. Це був час, коли політичний нейтралітет українських протестантів залишився в минулому. Віруючі показали себе гідними громадянами, здатними до самоорганізації для захисту Батьківщини. Характеристика політичних поглядів

сучасних протестантів визначається такими тезами: підтримка вектора на євроінтеграцію та демократичні принципи, усвідомлення необхідності надання допомоги для посилення безпеки країни. У своїх проповідях протестанти зазначають, що їх патріотизм не сумісний із націоналізмом з тої причини, що останній не поєднується з християнством. Зазначимо, що церкви, які були представлені на Майдані під час Революції гідності і, пізніше, під час війни на сході країни, завжди виступали з молитвами за мир в Україні. Закликів, що принижували б гідність неукраїнських національностей або викликали нетерпимість до іншої віри, не було і не могло бути.

У березні 2014 р. очільники Церкви християн віри євангельської України, Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів, Української Уніонної конференції церкви адвентистів сьомого дня, Української лютеранської церкви, Української християнської євангельської церкви разом із Українською православною церквою (КП), Українською греко-католицькою церквою, Об'єднанням іудейських релігійних організацій України оприлюднили відкрите звернення щодо ситуації в країні. У цьому зверненні вони закликали всіх людей доброї волі до солідарності, до молитви за Україну та український народ, а владу Росії схаменутися і зупинити агресію проти нашої держави, негайно вивести свої війська з української землі [8]. Подібні звернення пролунали і від окремих протестантських церков. Вище ми наголошували на стриманій реакції Церкви адвентистів сьомого дня в Україні на суспільно-політичні процеси в країні. Але історичні події, які вплинули не лише на нашу державу, а й на міжнародні відносини вимагали відповідальних дій. Так, звернення Церкви адвентистів сьомого дня містило такі тези: Церква разом з іншими конфесіями та релігійними організаціями завжди виступала за мирне вирішення конфліктів, недопущення насильства та порушення прав людини, за єдність нашого народу і територіальну цілісність України [9].

4.3. Церква у контексті політичних реалій

Осмилення діяльності українських протестантських громад останніх років підштовхує до висновку, що відбувається трансформація концептів етики. Якщо сто років тому Макс Вебер наголосив, що бездонно глибока прірва існує між тим, коли діють відповідально до максими етики переконання, – мовою релігії “Християнин робить, як належить, а щодо наслідків покладається на Господа”, – або ж діють згідно з максимою етики відповідальності: треба відповідати за (передбачувані) наслідки своїх дій [10, с. 181]. Треба визнати, що спільні моральні цінності сприяють формуванню соціально і політично відповідальної поведінки протестантів.

Війна на сході країни окреслила чітку позицію християнських церков. Протестанти долучилися до волонтерського руху, який об’єднав представників різних конфесій. Віруючі надають гуманітарну допомогу переселенцям. До цього приєдналися місії в Європі та Америці, які передали тисячі тонн гуманітарних вантажів. Робота проводиться із сиротами, вдовами. За роки війни в Україні потужно розвинулося капеланське служіння. За статистикою більшість капеланів – це пастори церков.

Зупинимося на служінні капеланів, яке не має тривалої історії в нашій країні. “Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України” від 14.12.2016 р. передбачало надання офіційного статусу військовому духовенству. Так, капелани стали штатними працівниками у військових формуваннях. Перші навчальні курси для військових священнослужителів Збройних сил України пройшли у Львові. Двотижневе навчання розпочалося 20 листопада 2017 р. в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. На навчаннях були присутні 30 капеланів. Проводяться з’їзди військових капеланів із урочистим нагородженням їх та всіх, хто сприяв служінню з військовими (почесна нагрудна відзнака “За внесок у розвиток військового капеланства в Україні”). Перший спільний захід

(концерт для військовослужбовців та їхніх сімей), в якому взяли участь церкви, що входять до складу Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, відбувся 21 січня 2018 р. у Києві.

Свою позакультову діяльність представники протестантизму скоригували відповідно до нагальних проблем суспільства. Наприклад, представники міжнародної громадської організації “Живи” влаштували святкову програму для киян на Поштовій площі, до якої долучилися церковні організації. Під час свята була виголошена молитва за Україну, проведено конкурс малюнків серед дітей-сиріт. Більше сотні дитячих малюнків капелани відвезли на схід держави і передали військовим. Така участь віруючих відповідає завданням релігійної спільноти. Тому молитви, як колективні, так і в окремих протестантських громадах, щодо миру в країні лунають постійно. Увесь 2017 р. тривав молитовний марафон. 365 днів 24 години на добу християни всіх 24-х областей і церкви за кордоном молилися про перетворення і реформацію України. Організатори так прокоментували це дійство: молитва – це акт віри. Якщо ми молимося Творцю неба і землі – ми віримо Йому. Якщо ми віримо, що Господь може створити диво перетворення України, то повинні ставати на молитву в проломі за свою країну! [11].

Сьогодні нікого не дивує участь церков і релігійних організацій у заходах державного значення на запрошення Президента України на кшталт святкування Дня соборності України (святковий захід проходив 22 січня 2018 р.). Політики і вчені все активніше розглядають можливості залучення релігійного чинника до процесів формування української політичної нації. Дедалі більше друкованої преси, телепередач релігійного змісту виходить українською мовою. Національною мовою виголошують проповіді. У соціальних мережах (до яких протестанти активно долучаються) також проглядається елемент механізму формування національної ідентичності.

4.3. Церква у контексті політичних реалій

В сучасних умовах авторитет українських духовних лідерів значно зростає. Протестанти не є виключенням. Старший єпископ Церкви християн віри євангельської України Михайло Паночко, голова Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів Валерій Антонюк, президент Української Уніонної конференції церкви адвентистів сьомого дня Станіслав Носов та багато інших є справжніми авторитетами в духовних справах, а також активними громадськими діячами. Державні відзнаки підтверджують суспільну значущість такої діяльності. Так, Михайло Паночко нагороджений орденом “За заслуги” 3-го ступеня, орденом Ярослава Мудрого 5 ступеня та іншими відзнаками.

Отже, ХХ ст. внесло свої корективи в українську духовну ситуацію. Радянська атеїстична політика, жорстокі переслідування віруючих спричинили недовіру до влади з боку протестантів. Їх входження у суспільно-політичне життя країни було повільним. Єдність із традицією, культурою, мовою та прийняття національних цінностей – саме на цій ланці знаходяться вітчизняні протестанти. У сучасних умовах вони відстоюють необхідність спільної дії заради допомоги державі та суспільству. Сьогоднішні пізньопротестантські течії мають чітку політичну орієнтацію (це простежувалося під час виборчої кампанії 2004 р., Революції Гідності, війни на сході країни), що свідчить про готовність до суспільної відкритості, визначену громадську позицію та підтримку національних інтересів.

1. Филипович Л. Християнство в контексті національного самовизначення // Християнство і національна ідея: наук. зб. Київ-Тернопіль-Краків, 1999. С. 43—48.

2. Протокол первого одесского областного совещания ХЕВ, живущих в Одесской губ. и состоявшегося в г. Одессе с 7 по 10 сентября 1924 г. // Центральный державный архив вищих органів влади та управління України. Ф. Р. 5. Оп. 2. Спр. 197.

3. Любащенко В. І. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій. Львів, 1995. 350 с.

4. Біблія, або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Українське Біблійне Товариство, 1993.

5. Вебер М. Аскетичний протестантизм і капіталістичний дух // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ: Основи, 1998. 534 с.

6. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с.

7. Ніколаєвська А. Релігійна ідентичність в системі соціальних ідентичностей українського студентства // Українське студентство у пошуках ідентичності. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 520 с.

8. Церкви України призвали влади Росії опомнитися и немедленно вывести свои войска из украинской земли. URL: https://risu.org.ua/article_print.php?id=55532&name=national_religious_question&_lang=ru& (дата звернення: 31.01.2018).

9. Звернення керівництва Церкви адвентистів сьомого дня в Україні у зв'язку з останніми політичними подіями в країні. URL: <http://adventist.cv.ua/News/Details/68#.Wm49gbOKvcs> (дата звернення: 31.01.2018).

10. Вебер М. Покликання до політики // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ: Основи, 1998. 534 с.

11. 50 тис. взяли участь у молитовному марафоні. URL: <http://www.baptyst.com/50-tys-vzyaly-uchast-u-molytovnomu-marafoni/> (дата звернення: 31.01.2018).